

AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG KORLÁTOZHATÓSÁGA

PAULOVICS ANITA*

I. Bevezető

A mai modern polgári demokratikus berendezkedésű államokban az élethez való jog alkotmányosan deklarált emberi jog. Általánosságban megállapítható az is, hogy ha az alapjogok között egyfajta hierarchiát kívánnánk felépíteni, akkor az élethez való jog a legértékesebb alapjogok között szerepelne, hiszen a legnagyobb értéket, az emberi életet védi. Az emberi élet sérelmére elkövetett cselekményeket a demokratikus államokban a büntetőjog szigorú büntetésekkel szankcionálja. Az élethez való jog védelmének a nemzetközi egyezmények is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak.

Napjaink modern társadalmában az élethez való jog elismerése és általános védelme megkérdőjelezhetetlen. És mégis, ha áttekintjük az Alkotmánybíróság elé került ügyeket, vagy az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatát, akkor egyértelművé válik, hogy számos esetben merül fel az élethez való jog korlátozhatóságának problémája. Így joggal vetődik fel a kérdés: az élethez való jog, mint az egyik legértékesebb alkotmányos alapjog korlátozható-e, avagy korlátozhatatlan? És ha korlátozható, akkor milyen esetekben, milyen feltételek mellett lehet e jogot korlátozni?

Érdekes módon napjainkban az élethez való jog korlátozhatóságának kérdése sokszor éppen olyan esetekben merül fel, melyeket a gyors társadalmi-gazdasági és tudományos fejlődés idézett elő. Értem ez alatt például az eutanázia alkotmányos megítélésének problémáját. Ez a kérdés fel sem vetődhetett addig, amíg az orvostudomány el nem jutott a mai fejlettségi szintre, amikor olyan korszerű berendezések és gyógyszerek állnak rendelkezésre, melyekkel a beteg élete akár évekkel meghosszabbítható. Azaz az orvostudomány ma már sok esetben képes arra, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő emberek életét meghosszabbítsa, vagyis a halál bekövetkeztének természetes folyamatát lassítsa. Az élethez való jog korlátozhatóságának vizsgálatát tehát egyrészt viszonylag új keletű kérdések alkotmányos megítélése, másrészt korábban kialakult jogintézmények alkotmányos megítélésének változása indokolja.

---

* DR. PAULOVICS ANITA

tanszékezető egyetemi docens

Miskolci Egyetem ÁJK, Alkotmányjogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

Demokratikus társadalmakban ugyanis egészen eltérő lehet egyes alkotmányban deklarált jogok tényleges tartalma, mint diktatúrákban.

II. A halálbüntetés alkotmányellenessége

A magyar *Alkotmány* a nemzetközi jogi dokumentumokkal összhangban szabályozza az élethez való jogot, amikor az 54. §-ának (1) bekezdésében kimondja, hogy: *„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.*

Ezt a viszonylag rövid rendelkezést az Alkotmánybíróság több határozatában értelmezte, és ezáltal tartalommal töltötte ki. Az alkotmánybíróági határozatok közül elsőként a halálbüntetés eltörléséről szóló AB határozat¹ foglalkozott az élethez való jog értelmezésével.

A határozat kimondta a halálbüntetés alkotmányellenességét, és megsemmisítette a halálbüntetéssel kapcsolatos törvényi rendelkezéseket. Ez vitathatatlanul nagy változást eredményezett a hazai büntetőjogi szabályozás rendszerében. Mindemellett a határozat jelentősége alkotmányjogi szempontból elsősorban az volt, hogy a testület részletesen értelmezte az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseit, és az indoklásban olyan dogmatikai jelentőségű tételeket fogalmazott meg első alkalommal, melyek a későbbi évek során más határozatokban is megjelentek.

A testület a halálbüntetés alkotmányosságának vizsgálatánál az élethez való jogról rendelkező 54. § (1) bekezdése mellett figyelembe vett további két alkotmányos rendelkezést. Egyrészt azt, amely kimondja, hogy *„a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége”*² E rendelkezésből vezethető le az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége, mely az élethez való jog viszonylatában objektív életvédelmi kötelezettséget jelent. Ezt a kérdést az Alkotmánybíróság később az első abortusz határozatban – fejtette ki részletesen.

Másrészt az Alkotmánybíróság a halálbüntetés alkotmányosságának megítélésénél figyelembe vette sőt a döntés meghozatalakor irányadónak tekintette az alapjogok általános korlátozhatóságáról szóló alkotmányos rendelkezést. Eszerint: *„a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és*

¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Magyar Közlöny 1990. évi 107. szám

² Alkotmány 8. § (1) bekezdés

*kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.*³

Az Alkotmánybíróság ez alapján úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és az indítványban hivatkozott kapcsolódó jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek. A testület szerint ugyanis a halálbüntetés e jogok lényeges tartalmát nemcsak korlátozza, hanem az életnek és az emberi méltóságnak, illetve az azt biztosító jogoknak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését eredményezi. Ez alapján a határozat a halálbüntetést alkotmányellenesnek minősítette.

Dogmatikai szempontból fontos, hogy az indoklásban a testület megfogalmazta az élethez és az emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonyával kapcsolatos álláspontját. Ebben a kérdésben az Alkotmánybíróság az úgynevezett *monista* emberfelfogást fogadta el, amikor kimondta, hogy az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog olyan *oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele*. Az emberi élethez és méltósághoz, mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben is.

Az Alkotmánybíróság *monista* emberfelfogásával szemben Kis János fogalmazott meg éles kritikai észrevételeket. A két jog közötti kapcsolat véleménye szerint nem oszthatatlan, mivel „az emberi méltóság teljes megsemmisítésének nem az élet elvétele az egyedül lehetséges módja”⁴ Teljesen megfosztható méltóságától az a személy, akit alacsonyabb rendű, semmifajta jogi védelmet nem élvező lényként kezelnek, és akivel el is fogadtatják ezt a helyzetet. Úgynevezett totális intézményekben - börtönökben, zárt pszichiátriai osztályokon, koncentrációs táborokban – ezt a megfosztást a szélsőségeig lehet vinni. Az Alkotmánybíróság felfogása szerint ugyanakkor a méltóságtól az embert csak életével együtt lehet megfosztani. Eszerint a méltóság más módon történő korlátozása képtelenség.

Az ezzel ellentétben álló nézetek azzal is érvelnek, hogy a méltóságtól való megfosztásnak tehát lehetnek fokozatai. Ez azt jelenti, hogy az embert méltóságában nemcsak meg lehet sérteni, hanem a sérelemnek fokozatai is lehetnek: sérti az ember méltóságát, ha mint alacsonyabb rendű fajhoz tartozót, kitiltják a magasabb rendűnek deklarált kaszt tagjai számára nyitva álló helyekről, még jobban sérti a méltóságot, ha az ilyen nézeteket valló személyeket megverhetik, kifoszthatják.⁵ Ezzel szemben az élettől való

³ Alkotmány 8. § (2) bekezdés

⁴ Kis János: Az abortuszról, Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1992. 200. o.

⁵ Uo. 199. o.

megfosztásnak nincsenek fokozatai: az ember vagy él, vagy nem él. Másrészt a méltóságtól való megfosztás nem feltétlenül végérvényes. Ha az ember társadalmi körülményei megváltoznak, így például, kikerül a zárt pszichiátriai intézetből, vagy a koncentrációs táborból, akkor méltóságát – legalább részben – visszanyerheti. Az élettől való megfosztás ugyanakkor minden esetben végérvényes.

Az Alkotmánybíróság jogértelmezését olyan tartalmi kritikák is érték, melyek szerint az oszthatatlansági elv azért elfogadhatatlan, mert sérti a világnézeti semlegesség követelményét, mivel a test és lélek kapcsolatának teológiai-bölcseleti értelmezésén alapul. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog oszthatatlanságának elve az „élet szentségének” gondolatát jeleníti meg a hazai alkotmányjogban, ami nincs összhangban az állammal szembeni világnézeti semlegesség követelményével. Egy szekuláris államban, ahol az állam nem avatkozik be a vallásba, az emberek jogait érintő közhatalmi döntések igazolására nem szolgálhatnak vallási eszmék, ugyanis ezáltal az állam éppen az egyenlő emberi méltóság elvét sértené. Ez a felfogás az alkotmányjogi gyakorlatban azzal a következménnyel járhat, hogy az élet és méltóság egységes és abszolút értékének védelme az egyéni jogok, különösen az önrendelkezési jog sérelmét idézik elő.⁶

Létezik ugyanakkor a nemzetközi alapjogi bíráskodásban számos országban érvényesül – *dualista felfogás is*. Eszerint a testi jogoktól, azaz a fizikai léthez kapcsolódó jogoktól elválnak az emberi nem különlegességét kifejező lélekhez kapcsolódó jogok, azaz az emberi méltóság joga, mely sérthetetlen. A dualista felfogás szerint az alapjogi hierarchiában a méltósághoz való jog az élethez való jog felett áll.

Meg kell jegyezni mindemellett, hogy a határozathoz viszonylag sok – nevezetesen öt – egyéni vélemény: egy különvélemény és négy párhuzamos indoklás kapcsolódott. Ez arra utal, hogy az alkotmánybírák egyetértettek abban a kérdésben, hogy a halálbüntetést el kell törölni, arról azonban már eltértek a vélemények, hogy milyen alkotmányos indokok alapján. Az álláspontok ismeretében nyilvánvaló, hogy a testületi határozat alapját lényegében Sólyom László párhuzamos indoklásában kifejtett véleménye képezte. Ezért indokolt ezt röviden elemezni. Sólyom egyértelműen a monista emberfelfogás mellett foglalt állást, amiből szerintem következik, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jog fogalmilag korlátozhatatlan, csak teljesen és végérvényesen lehet tőlük megfosztani az embert. Ebből Sólyom szerint levonható az a következtetés, hogy az élettől és az emberi méltóságtól való megfosztás fogalmilag önkényes.

⁶ Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog, In: Halmai Gábor–Tóth Gábor Attila: Emberi jogok, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 310. o.

Ez utóbbi állásponttal szemben érvként lehet felhozni, hogy amennyiben az alkotmányozó az élethez és a méltósághoz való jogtól való megfosztást fogalmilag önkényesnek tekintette volna, akkor az önkényesség kitételének az alkotmányos rendelkezések közé iktatása szükségtelen volt. Sőt, az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányába is feleslegesen került bele az önkényesség kritériuma. Az Egyezmény szerint ugyanis „senkit nem lehet életétől önkényesen megfosztani”⁷ Ezek persze pusztán formai megjegyzések. A szakirodalomban ugyanakkor találhatunk olyan érvelést, amely tartalmi alapon állítja, hogy az élettől való megfosztást nem lehet általánosságban fogalmilag önkényesnek tekinteni.⁸ Erre talán a legkézenfekvőbb helyzet a jogos védelem vagy a végszükség esete. Amennyiben ugyanis elfogadjuk azt az álláspontot, hogy az élettől való megfosztás fogalmilag önkényes, akkor önkényesnek kellene tekintenünk azt, amikor a megtámadott személy az élete elleni támadás elhárítása érdekében megöli támadóját. A jogos védelem sajátos megítéléséről Sólyom László is szól párhuzamos indoklásában. Az élethez és a méltósághoz való jog monista felfogásából – mint alább láthatjuk – később sajátos következmények adódtak az abortusz, illetőleg az eutanázia kérdésének alkotmányos megítélésénél.

Érdemes utalni arra is, hogy jóval a passzív eutanáziát lehetővé tévő, 1997-ben született egészségügyi törvény hatálybalépése, illetve az Alkotmánybíróság eutanázia határozatának elfogadása előtt, találkozhatunk a szakirodalomban olyan állásponttal, mely szerint az élettől való megfosztás nem önkényes akkor, ha magának az élettől megfosztandó személynek jobb meghalnia mint élnie, így például a csillapíthatatlan fájdalommal küzdő, halálos beteg esetében, továbbá nem önkényes akkor sem, ha a személy már a testi halál beállta előtt, visszafordíthatatlanul megszűnt, így például a végleges tudatvesztés állapotában fekvő beteg esetében.⁹

A halálbüntetést eltörlő alkotmánybírósági határozat indoklása – mint láthattuk – számos kritikát váltott ki. A jogi szakirodalomban találhatunk olyan elképzelést is, mely konkrét alternatívát javasol a vitatott tételek helyett. Ennek értelmében a testületnek indokolt lett volna figyelembe venni az Alkotmány 54. § (2) bekezdését, mely szerint: „Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni.”¹⁰ Ez alapján csak azt kellett volna elfogadni, hogy a halálbüntetés kegyetlen, embertelen és

⁷ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 6. cikke

⁸ Kis János a halálbüntetés elutasításáról szóló alkotmánybírósági határozat kritikai elemzése során mutat be két olyan esetet, amikor az élettől való megfosztás nem tekinthető önkényesnek. Kis János: Az abortuszról, Cserépfalvi Kiadó, 1992. 205. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Kis János: Alkotmányos demokrácia, INDOK Kiadó, Budapest, 2000. 208. o.

megalázó büntetés. Igaz ugyan, hogy ha ezt a rendelkezést vette volna figyelembe az Alkotmánybíróság, akkor ki kellett volna dolgozni a határozat indoklásában a kegyetlen, embertelen és megalázó büntetés ismérveit, és ezek fényében kellett volna értékelní a halálbüntetés alkotmányos megítélését. A testület azonban nem ezt a stratégiát követte, pedig talán érdemes lett volna. Ez az értelmezés ugyanis megengedi, hogy az élet elvételének legyenek esetei, melyek sem önkényesnek, sem kegyetlennek, embertelennek, és megalázónak nem minősülnek és ezért megengedhetők, mint például a jogos védelem, vagy a végszükség. Másrészt ez az értelmezés morálisan is elfogadhatóbb lett volna, mert azt, hogy a halálbüntetés kegyetlen, embertelen és megalázó büntetés, valószínűleg még a halálbüntetés fenntartása mellett érvelők többsége sem vitatja.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonyát elemezve kiemelést érdemel az 1990-es évek közepén, *egy új Alkotmány koncepcióját összefoglaló álláspont*, mely szerint az alkotmányos jogok alapját morális értékeknek kell alkotniuk, és a morálisan kötelező normák az Alkotmány által történő kinyilvánításukkal válnak a jogrendszer kötelező normáivá. Erre figyelemmel az alkotmánynak az emberi jogok lényegét és alapját a *minden embert megillető méltóságban* kell megjelölnie. Az emberi méltóság fogalma olyan alapvető értékeket tartalmaz, amelyet a legkülönbébb elméleti és politikai irányzatok egyaránt elfogadnak, még ha más igazolás alapján is.¹¹ Ezt az álláspontot – hasonlóan az Alkotmánybíróság által kidolgozott dogmatikához

ugyancsak érte kritika. Eszerint az alkotmánykonceptió méltóságfelfogása „egy bizonytalan tartalmú elv segítségül hívásával ad táplálékot annak a bírói aktivizmusnak, amely a nehéz esetek eldöntéséhez a döntéshozó személyiségét hívja segítségül. Voltaképpen adottnak veszi a bíró alkotmányosan megkérdőjelezhetetlen morális képességét.”¹² Ez a szerző szerint azt a konzekvenciát vonja maga után, hogy a méltóság elve nem más, mint az ember fogalmának metaforája, így a méltóság, mint olyan nem létezik. Ezt az álláspontot két ok miatt is vitathatónak tartom. Egyrészt azért, mert nincs összhangban a nemzetközi egyezményekkel, melyek deklarálják, vagy kifejezetten alapvető jogként ismerik el az emberi méltóságot. Másrészt – és ez talán még lényegesebb – az alapjogi bíraskodás az emberi méltósághoz való jogot egyfajta „anyajognak” tekintí, melyből az Alkotmánybíróság számos fontos nevesített alapjogot vezetett le, mint például az önrendelkezési jogot, vagy a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot. Így ha elfogadnánk a

¹¹ Bragyova András: Az új Alkotmány egy koncepciója, KJK, Budapest, 1995. 57. o.

¹² Takács Albert: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban, In: Formatori iuris publici, Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest, 2006. 459. o.

fenti álláspontot, akkor választ kellene kapnunk arra a kérdésre, hogy az emberi méltóságból származtatott alapjogok milyen helyet foglalnának el az alkotmányos jogok rendszerében.

III. Az abortuszkérdés alkotmányos megítélése

Az élethez való jog fogalma, illetve korlátozhatóságának kérdése egy évvel a halálbüntetést eltörlő határozat meghozatala után az abortusz kérdésének alkotmányossági vizsgálata során került ismét az Alkotmánybíróság elé. Az úgynevezett „*első abortuszhatározatban*”¹³ az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette a rendszerváltást megelőző időszakból származó, a terhességmegszakítást szabályozó 76/1978. (XI. 3.) MT. rendeletet. A jogszabályt az Alkotmánybíróság megsemmisítette azzal az indokkal, hogy a terhességmegszakítás kérdése a magzat alanyi jogát érinti, ami pedig lényeges alapjog tartalmának minősül, ezért ezt a kérdést törvényi szinten kell szabályozni. Ténylegesen tehát a testület *formai hibára hivatkozva* semmisítette meg a Minisztertanácsi Rendeletet. A határozatban ugyanakkor az Alkotmánybíróság tartalmi szempontból is részletesen értelmezte a terhességmegszakítással kapcsolatos alkotmányos kérdéseket, felvázolva a törvényhozás számára a lehetséges jövőbeni szabályozási alternatívákat és azok következményeit.

A terhességmegszakítás alkotmányos dilemmája abból adódik, hogy a *magzat élethez való joga kerül szembe az anya önrendelkezési jogával*. E konfliktus feloldása érdekében a törvényhozónak elsőként abban kell állást foglalnia, hogy *a magzat jogalany-e, vagy sem*. A testület értelmezése szerint ugyanis az Alkotmányból nem következik, hogy a magzatot el kellene ismerni jogalanyként, de az sem, hogy a törvényhozó ne ruházhatná fel jogalanyisággal. A kérdés eldöntése a törvényhozó mérlegelésén múlik.

Amennyiben a jogalkotó a magzatot jogalanyisággal ruházza fel, akkor a magzatot megilletik mindazok az alapvető jogok, amik a megszületett embert. Ebben az esetben a magzat egyéni tulajdonságai így például fejlődési rendellenessége, továbbá állapota, kora, fejlettsége, így például az, hogy négy hetes magzatról, vagy nyolc hónaposról van szó, semmilyen kihatással nem lehet, vagyis közömbös az élethez és az emberi méltósághoz való jog szempontjából. Ez következik abból, hogy a megszületett emberek között sem lehet különbséget tenni az Alkotmány szerint fizikai, illetve tudati állapot, vagy életkor alapján. Ha a törvényhozó ilyen kiterjesztés mellett dönt – ma már

¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Magyar Közlöny 1991. évi 139. sz.

tudjuk, döntött volna – akkor a magzat élethez való joga szinte teljes egészében kioltja az anya önrendelkezési jogát. Az egyetlen eset, amikor az anya önrendelkezési joga kerül előtérbe az, ha a terhesség az anya életét veszélyezteti. Ebben az esetben ugyanis a magzat és az anya élethez való joga áll egymással szemben.

A másik lehetőség az, hogy a jogalkotó nem minősíti a magzatot jogalanynak. Ebben az esetben az anya önrendelkezési joga korlátozhatja a magzat élethez való jogát. Az államra azonban ez esetben is objektív intézményvédelmi kötelezettség hárul, mely azonban nem abszolút. Másrészt az állam objektív életvédelmi kötelezettsége nemcsak az élethez való jog alanyaival szemben áll fenn, hanem minden olyan lény vonatkozásában, amely az emberi élet védelme érdekében szükséges, azaz a magzat vonatkozásában is. Az állam életvédelmi kötelezettsége nem merül ki passzív magatartásban, vagyis abban, hogy az államnak tartózkodnia kell az élet megsértésétől, hanem aktív magatartást is igényel, aminek keretében az államnak gondoskodnia kell az élet érvényesülésének feltételeitől. Ez a kötelezettség tehát nem az egyes emberek alanyi jogainak összeadását jelenti, hanem az emberi életet általában, mint értéket védi. Ha tehát a magzat nem jogalany, akkor az anya önrendelkezési joga korlátozhatja az élethez való jogát, ugyanakkor nem teljes mértékben, mert az államnak az objektív életvédelmi kötelezettség keretében biztosítania kell a magzat számára is egy minimális védelmet. A testület emellett felhívta a figyelmet arra is, hogy ebben az esetben sem lehet a törvényhozónak szélsőséges megoldásokat alkalmaznia. Ez azt jelenti, hogy nem rendelhet el teljes abortusz tilalmat, ugyanakkor nem engedheti meg az indok nélküli abortuszt sem. A két szélsőség közötti határ megállapítása azonban már a törvényhozó belátásán múlik.

Az első abortuszhatározat indoklása egyértelműen jelzi, hogy az Alkotmánybíróság nem kívánt állást foglalni a magzat jogalanyiségének kérdéséről. Igaz erre nem is volt feltétlenül szükség, mivel pusztán formai indokok alapján lehetősége volt a testületnek az indítványban sérelmezett terhességmegszakításról szóló jogszabály alkotmányellenessé nyilvánítására és megsemmisítésére. Így – hasonlóan a halálbüntetést eltörlő határozathoz – az abortuszhatározatot ért kritikák sem a határozat érdemi részét érintették, hanem annak indokolását. A határozatban mint fentebb láthattuk a testület részletesen kifejtette az állam intézményes életvédelmi kötelezettségével kapcsolatos álláspontját. Ebből az Alkotmánybíróság azt a konklúziót vonta le, hogy az intézményes életvédelem a magzatra is kiterjed, ami másként fogalmazva azt jelenti, hogy a terhesség megszakítása nem lehet az állapotos nő magánügye.

A határozat érvelési rendszerével szemben a következő kritika fogalmazódott meg. „Ha alkotmányértelmezés útján nem lehet eldönteni, hogy a magzat státusa magába foglalja-e a jogképesség predikátumát (mivel a magzat státusára vonatkozó kérdés előkérdés), akkor alkotmányértelmezés útján azt sem lehet eldönteni, hogy a magzat státusa magába foglalja-e a magzati élet objektív értékességének predikátumát. A határozat azonban a második kérdést eldönti.”¹⁴ Akár elismerjük ez utóbbi érvelés helyességét, akár vitatjuk, az kétségtelen, hogy a két kérdést az Alkotmánybíróság eltérően kezelte. Véleményem szerint a fenti érvelés elfogadható. Nem lehet ugyanakkor figyelmen kívül hagyni azt, hogy a két probléma értelmezése lényegesen eltérő következményt vont maga után. Amennyiben ugyanis a testület kimondta volna a magzat jogalanyiságát, abból értelemszerűen következett volna a jövőre nézve az abortuszt szigorúan tiltó jogi szabályozás szükségessége. Ezt pedig a testület többsége véleményem szerint helyesen nem vállalta fel. A magzati élet objektív értékességének kimondásából ugyanakkor a határozat azt a következtetést vonta le, hogy az abortuszt mindenképpen indokhoz kell kötni, de az indokok jellegére és súlyára vonatkozóan semmiféle alkotmányos feltételt nem határozott meg. Így annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a terhesség-megszakítás szűk körben, szigorú feltételek mellett legyen megengedhető, vagy szélesebb körben, enyhébb megítélésű indokok alapján a törvényhozó joga és egyben felelőssége lett.

Az alkotmánybírósági határozatban foglaltakat is figyelembe véve alkotta meg az Országgyűlés a *magzati élet védelméről* szóló 1992. évi LXXIX. törvényt, melyben a jogalkotó a magzatot nem minősítette jogalanynak. Ugyanebben a jogszabályban rendelkezett a törvényhozó a terhesség-megszakítás kérdéséről. A törvény alapvetően két esetkörben tette lehetővé a terhesség-megszakítást: egyrészt egészségügyi indokok alapján, másrészt a terhesség 12-ik hetéig akkor, ha a terhes nő súlyos válsághelyzetben van. A súlyos válsághelyzet fennállását a terhes nőnek a kérőlap aláírásával kellett igazolnia.

A magzatvédelmi törvény megalkotását követően újabb indítványok érkeztek az Alkotmánybírósághoz, melyben az indítványozók egy része a törvény egyes rendelkezéseit, míg mások a törvény egészét vélték alkotmányellenesnek. Az indítványok elbírálása során a testület külön hangsúlyt helyezett annak vizsgálatára, hogy a jogalkotó a magzatvédelmi törvény megalkotásakor mennyire tartotta szem előtt az első abortuszhatározatban megfogalmazott követelményeket. Ezzel kapcsolatban a testület két fontos megállapítást tett.

¹⁴ Kis János: Alkotmányos demokrácia, INDOK Kiadó, Budapest, 2000. 220. o.

Egyrészt azt, hogy a magzatvédelmi törvény magába foglalja mindazon kérdések szabályozását, amelyek törvényi szintet követelnek, amiből következik, hogy az Országgyűlés eleget tett az első abortuszhatározatba foglalt formai követelményeknek. Másrészt a testület megállapította, hogy arról a lényeges előkérdésről, hogy a magzat jogalynak minősül-e, a törvényhozó kifejezetten nem rendelkezett, de a terhesség-megszakításra vonatkozó szabályokkal azt juttatja kifejezésre, hogy a magzat nem jogalany.

Mindezeket figyelembe véve a határozatban a testületnek arról kellett állást foglalnia, hogy a magzatvédelmi törvényben az állam eleget tett-e objektív életvédelmi kötelezettségének, azaz az anya önrendelkezési jogával szemben biztosította-e a magzati élet minimális védelmét. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a magzatvédelmi törvényben a súlyos válsághelyzet fogalmának meghatározása jogbizonytalansághoz és a magzati élet nem kielégítő védelméhez vezetett, így az Alkotmányban előírt jogbiztonság követelményét sérti. Ugyancsak alkotmányellenesnek találta a testület azt a rendelkezést, mely szerint a súlyos válsághelyzet fennállását az anya a kérőlap aláírásával igazolja. Az ehhez fűzött indoklás ugyanakkor kissé ellentmondásos, ugyanis a testület szerint az, ha a súlyos válsághelyzet fennállását valamely hatóság ellenőrizné, alkotmányellenesen sértené az anya önrendelkezési jogát. A terhesség-megszakítással kapcsolatos alkotmányellenesség megszüntetésének egyik lehetséges módját a testület akként állapította meg, hogy a terhesség-megszakítást megelőző tanácsadás szerepét kell a törvényhozónak erősítenie. Ennek a követelménynek a magzatvédelmi törvény módosításával a jogalkotó eleget tett.

A testületi állásponttól lényegesen eltér Lábady Tamás különvéleménye. Ebben kifejti azon korábban is rögzített álláspontját, miszerint a törvényhozónak nincs lehetősége a magzat jogi státuszáról rendelkezni, mert meggyőződése szerint a magzat fogantatása pillanatától kezdve jogalany. Ebből következik – véleménye szerint – az, hogy a magzatot az élethez való jog az anyával szemben is megilleti. Nem jelölt meg ugyanakkor semmiféle alkotmányos rendelkezést, melyből ez az álláspont értelemszerűen levezethető lenne. Álláspontjával a magam részéről semmiképpen nem tudok azonosulni.

Az Alkotmánybíróság korábbi elnöke az abortuszhatározatok elfogadását követően is hangsúlyozta, hogy a második abortuszhatározat „az állam életvédelmi köteletségének új megvalósítási útját kínálja. Ennek megfelelően konszolidáló ítéletnek számít az állam életvédelmi kötelessége tekintetében.”¹⁵ Az Alkotmánybíróság több mint tíz éves ítélkezési gyakorlatát

¹⁵ Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 449. o.

figyelembe véve véleménye szerint az alapjogok egyértelmű hierarchiája alakult ki. Arra is utal ugyanakkor, hogy ennek nincs pozitív jogi alapja. „A hierarchia csúcán az élethez és az emberi méltósághoz való jog áll, sérthetetlenségük az abszolútum szintjére emelkedett: az Alkotmánybíróság álláspontja szerint ezek a jogok fogalmilag korlátozhatatlanok.”¹⁶ Ez azt jelenti, hogy a két alapjog együttesen, egyenrangúan áll az alapjogi hierarchia csúcán.

Az alapjogok hierarchiájának kérdése meglehetősen vitatott a szakirodalomban. A témánk szempontjából fontos két alapjog – az élethez és az emberi méltósághoz való jog – emberi jognak minősül, azaz állampolgárságtól függetlenül mindenkit megillet. Másrészt az „emberi jogok fogalma (erkölcsi, politikai, társadalmi értelemben) a jogi és politikai kultúra alapértékeinek gyűjtőneve, a kultúra jogi értékeinek összefoglalása” vagyis „olyan értékek, amelyeket a jogrendnek tartalmaznia kell”¹⁷ Az emberi jogokat a nemzetközi okmányok is deklarálják, ami természetesen hatással van a részes államok alkotmányos szabályaira is. A nemzetközi jogforrásokon alapul az a felfogás, amely hierarchikus rendet próbál felállítani az emberi jogok között. Eszerint „vannak a nemzetközi jogban a *jus cogens* körébe tartozó emberi jogi normák, mint az élethez való jog, vagy a kínzás és a rabszolgaság tilalma.”¹⁸ Ezek a normák feltétlenül kötelezőek, ezért a bennük foglalt emberi jogok állnak a hierarchia legmagasabb szintjén. Ez a felfogás sem vállalkozik ugyanakkor arra, hogy az alapvető jogok hierarchiájának csúcsára egyetlen jogot helyezzen. Ez részben összhangban áll a magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatával, mely az élethez és a méltósághoz való jogot együttesen helyezte el az alkotmányos hierarchia legmagasabb szintjén. Felvetődik viszont a kérdés: szükséges-e, illetve lehetséges-e az alapjogok között hierarchiát felállítani? Amennyiben ugyanis ilyen hierarchia kerül kidolgozásra, az azt jelenti, hogy az egyes jogok ütközése esetén az alacsonyabb rendű jogoknak mindig meg kell hajolniuk a hierarchia magasabb fokán álló jogok előtt. Ez pedig véleményem szerint nem minden esetben tartható. Az alapjogok egymáshoz való viszonyának értékelése mindig konkrét alapjogi összeütközések esetén merül fel, így a jogok által védett értékek súlyát általában csak a konkrét helyzetet figyelembe véve lehet megállapítani. Mint alább látni fogjuk, az élethez és a méltósághoz való jog egymáshoz való viszonya egészen más kontextusban jelenik meg az eutanázia alkotmányos megítélésénél.

¹⁶ Uo. 442. o.

¹⁷ Bragyova András: Alapozhatók-e az emberi jogok a nemzetközi jogra? (Avagy pótolja-e a nemzetközi jog a természetjogot?) Állam- és Jogtudomány, 1990. 1-4. szám 94. o.

¹⁸ Kondorosi Ferenc: Az alapjogok hierarchiája, In: Formatori Iuris Publici, Ünnepi kötet Kilenyi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest, 2006. 236. o.

IV. Az eutanázia alkotmányos problémája

Az élethez való jog kérdése néhány évvel a második abortuszhatározatot követően ismét markánsan jelent meg az *Alkotmánybíróság „eutanázia határozatában.”*¹⁹ Az indítványozók az egészségügyi törvény és a végrehajtására kiadott kormányrendelet számos rendelkezését vélték alkotmányellenesnek. Az élethez való jog alkotmányos megítélése szempontjából két kérdést tartok szükségesnek kiemelni. Az indítványozók ugyan elismerték, hogy az új egészségügyi törvény bizonyos körben *lehetővé teszi a passzív eutanáziát*, ugyanakkor véleményük szerint továbbra is alkotmányellenes módon korlátozza azt. Ezt részben azzal indokolták, hogy a törvény az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítását csak akkor teszi a beteg számára lehetővé, *ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet és gyógyíthatatlan.* Véleményük szerint alkotmányellenesen korlátozza a beteg önrendelkezési jogát az is, hogy a visszautasításra csak akkor van lehetőség, ha a betegség gyógyíthatatlan, továbbá az is, hogy csak akkor, ha rövid időn belül halálhoz vezet. A „*rövid idő*” *határozatlan jogfogalom*, amelynek lényegesen más jelentést tulajdoníthat az orvosi bizottság, mint a szenvedő beteg. Másrészt az indítványozók túlzottnak tartották azokat az eljárási garanciákat, melyek meglétéhez köti a törvény az életfenntartó, életmentő ellátás visszautasítását. Alkotmányellenesnek találták azt is, hogy a törvény nem teszi lehetővé, hogy a gyógyíthatatlan, szenvedő beteg az orvos aktív segítségével vessen véget életének. Az indítványozók álláspontja az volt, hogy a törvényhozó két alkotmányos jognak: az élethez és az emberi méltósághoz való jognak a súlyos, szenvedő beteg esetében felmerülő konfliktusát nem oldotta fel az Alkotmánnyal összhangban.

A határozat indoklásában az Alkotmánybíróság fenntartotta azt a korábban kialakított álláspontját, hogy az élethez és a méltósághoz való jog oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, míg a méltósághoz való jog egyes részjogosítványai – mint amilyen az önrendelkezési jog – korlátozhatók. Azt ugyanakkor a testület is elismerte, hogy az eutanázia alkotmányos megítélésénél az élethez és a méltósághoz való jog viszonya másként jelentkezik, mint a korábbi határozatokban: az egyik érvényesülésével ugyanis együtt járhat a másik korlátozása. Összességében a testület az indítványokat elutasította. A passzív eutanázia esetén előírt feltételek a határozat szerint nem túlzóak, hanem éppen ellenkezőleg: garanciális jelentőségűek, mivel arra szolgálnak, hogy az ellátás

¹⁹ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, Magyar Közlöny 2003. évi 43. szám, AB Közlöny: XII. évf. 4. szám

visszautasításához való jog gyakorlása során azzal se az orvos, se mások ne élhessenek vissza.

Az aktív eutanázia kérdésének megengedhetőségéhez kapcsolódó indítványt a testület úgy értelmezte, hogy a méltóságból levezetett önrendelkezési jogból nem vezethető le a gyógyíthatatlan beteg halálának kívánságára, aktív orvosi tevékenységgel való előidézése. Az aktív eutanáziához való jog biztosítását tehát a testület nem tartotta alkotmányos szempontból szükségesnek. A testület szerint az alapjogi dogmatika gerincét képező „szükségességi-arányossági teszt” alapján a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogának az indítványokban sérelmezett korlátozása egy másik alapjog, az élethez való jog védelme érdekében szükséges és arányos. A határozatot a szakirodalomban éles kritikák érték.²⁰

Igaz ugyan az is, hogy az Alkotmánybíróság nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a jövőben a törvényhozó saját elhatározása alapján a gyógyíthatatlan betegek életük emberi méltósággal összeegyeztethető befejezése terén az önrendelkezési jog korlátozását feloldja, azaz az eutanáziához való jogot szélesebb körben biztosítsa. Bihari Mihály a határozathoz fűzött különvéleményében több ponton kritikával illeti a testületi határozat indoklását. Véleménye szerint az élethez való jog nem jelentheti az életre kötelezést a gyógyíthatatlan beteg esetében. Ha ugyanis az *élethez való jog átfordul kötelezésbe a beteg akarata ellenére, akkor az az önrendelkezési jog lényeges korlátozását jelenti.*

V. Összegzés

Az eutanázia határozat és az ahhoz kapcsolódó különvélemények is bizonyítják, hogy az Alkotmánybíróság joggyakorlatát és azon belül is kiváltképpen az alapjogi dogmatika kérdéseit nem lehet – és nem is szükséges – egy merev, rugalmatlan rendszerként kezelni. Egyes alapjogok értelmezésénél olyan új kérdések, körülmények merülhetnek fel, amelyek szükségessé tehetik a testület számára saját korábbi gyakorlatának kiegészítését, pontosítását, sőt szélsőséges esetben akár revízióját.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog elválaszthatatlan egységének és korlátozhatatlanságának merev elve az eutanáziával kapcsolatos határozatban már véleményem szerint lazulni kezdett és minden valószínűség szerint a folyamatnak még nincs vége. Az élethez való jog korlátozhatóságának,

²⁰ Lásd részletesen: Györffy Tamás: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái, *Fundamentum*, 2003. évi 1. szám

avagy korlátozhatatlanságának kérdései, mint amilyenek a halálbüntetés, az abortusz, vagy az eutanázia alkotmányos megítélése ugyanis túlmutatnak az Alkotmány szabályain. Ezalatt nem azt értem, hogy a kérdések megítélésénél az Alkotmánybíróság mércéje nem az Alkotmány rendelkezései kell, hogy legyenek, hanem azt, hogy ezekről a kérdésekről különösen nehéz lenne végérvényesnek szánt igazságokat állítani.

Maga a társadalom is rendkívül megosztott – különösen az abortusz vagy az eutanázia – megítélése szempontjából. Az egymással szemben álló vélemények mellett, illetve ellenében egyaránt számos érvet és ellenérvet lehet felsorakoztatni. A változó körülményekre a jogrendszer egésze is a korábbtól eltérő válaszokkal kardinális jogszabály-módosításokkal, új életviszonyokat szabályozó normák megalkotásával – reagál.

Ugyanez igaz az alapjogi dogmatika körében is. Az aktív eutanázia kérdése ma még heves ellenállást vált ki a társadalom nagy részében. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy néhány év, vagy évtized múlva a jogi szabályozás biztosítani fogja annak lehetőségét hazánkban is, úgy, mint ahogy már jelenleg is lehetővé teszi Belgiumban, vagy Hollandiában.

Egy dolog azonban biztosnak látszik. Azt hogy az emberi élet és az emberi méltóság, illetőleg az ezeket biztosító alkotmányos jogok rendkívüli értéket képviselnek sem jelenleg, sem a jövőben nem kérdőjelezheti meg senki. Ebben a kérdésben a társadalom minden tagjának egyet kell értenie, legyen liberális gondolkodású, avagy konzervatív, vallásos vagy ateista, jobboldali, avagy baloldali értékeket képviselő. A jog és ezen belül az Alkotmány, mint legmagasabb szintű jogszabály feladata pedig ezeknek az alapjogoknak a garantálása.

Felhasznált irodalom

- Bragyova András: Alapozhatók-e az emberi jogok a nemzetközi jogra? (Avagy pótolja-e a nemzetközi jog a természetjogot?) Állam-és Jogtudomány, 1990. 1-4. szám
- Bragyova András: Az új Alkotmány egy koncepciója, KJK, Budapest, 1995.
- Kis János: Az abortuszról, Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1992.
- Kis János: Alkotmányos demokrácia, INDOK Kiadó, Budapest, 2000.
- Kondorosi Ferenc: Az alapjogok hierarchiája, In: Formatori Iuris Publici, Ünnepi kötet Kilenyi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest, 2006.
- Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Takács Albert: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban, In: Formatori iuris publici, Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

Summary

Right to life is a very important constitutional fundamental right. In spite of this, in many cases occurs the problem of the restriction of the right to life. Hungarian Constitutional Court has been dealing with the interpretation of the right to life and with the problem of the restriction of the right to life in many decisions. For the first time in 1990 the Constitutional Court in details analysed the question of right to life in a decision concerning the abolition of the capital punishment. In 1991 the Constitutional Court approved the first decision on abortion. In this decision the body stated that the legislative authority first has to decide whether the embryo is considered a subject or not. Then the legislative authority decided not to consider the embryo a subject. In 1998 the Constitutional Court adopted the second decision on the matter of abortion. In this decision the Court declared, that the state has to protect the life of the embryo on a minimal level also in the case when the embryo is not a subject. The permanent practise of the Constitutional Court has declared the principle of the inseparable unity of the right to life and right to human dignity. These constitutional rights form an inseparable unity and have the highest values. The Constitutional Court uses this fundamental principle despite the fact that the connection between these two fundamental rights has changed in the decision concerning euthanasia. It is sure that the right to life and the right to human dignity are very important values which has to be protected by the system of law and first of all by the Constitution.